ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

OILA VA MAKTAB HAMKORLIGINING O‘QUVCHI RUHIY RIVOJLANISHIDAGI AHAMIYATI

Normurodov Murodilla O‘rolovich
Qashqadaryo viloyati Dehqonobod tumani
MMTBga qarashli 19-maktab psixologi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23697831

Annotatsiya: Maqolada oila va maktab hamkorligining o‘quvchi ruhiy rivojlanishiga ta’siri, bolaning shaxs sifatida shakllanishida ota-onalar va pedagoglarning o‘rni yoritilgan. Shuningdek, o‘quvchining hissiy barqarorligi, o‘ziga ishonchi va ijtimoiy moslashuvini rivojlantirish, ruhiy muammolarni erta aniqlash hamda maktab psixologining vazifalari ko‘rib chiqilgan.
Kalit so‘zlar: oila, maktab, hamkorlik, o‘quvchi, ruhiy rivojlanish, tarbiya, maktab psixologi, ijtimoiy moslashuv.

Abstract: This article discusses the impact of family–school cooperation on students’ psychological development and the role of parents and teachers in shaping a child’s personality. It also examines the development of students’ emotional stability, self-confidence, and social adaptation, the early identification of psychological problems, and the responsibilities of the school psychologist.
Keywords: family, school, cooperation, student, psychological development, upbringing, school psychologist, social adaptation.

Kirish

Bugungi kunda yosh avlodni har tomonlama barkamol, ma’naviy yetuk, mustaqil fikrlaydigan va ruhiy jihatdan sog‘lom shaxs sifatida tarbiyalash jamiyat oldidagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligi nafaqat o‘quvchiga berilayotgan bilimlar, balki uning ruhiy holati, hissiy kechinmalari, ijtimoiy munosabatlari va shaxsiy rivojlanishi bilan ham chambarchas bog‘liq. Shu sababli o‘quvchining kamol topishida oila va maktabning o‘zaro hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi.[1] Oila bolaning hayotidagi birinchi tarbiya maskani bo‘lib, uning dastlabki tasavvurlari, qadriyatlari, xulq-atvori va munosabatlari aynan oilaviy muhitda shakllanadi. Bola ilk bor mehr-muhabbat, ishonch, hurmat, mas’uliyat, o‘zaro yordam va muomala madaniyatini oilada o‘rganadi. Ota-onaning farzandga bo‘lgan munosabati, oiladagi ruhiy muhit, kattalarning o‘zaro munosabatlari hamda tarbiya usullari bolaning psixologik rivojlanishiga bevosita yoki bilvosita ta’sir ko‘rsatadi.

Maktab esa bolaning oiladan tashqaridagi ijtimoiy hayotga kirib borishi, tengdoshlari bilan munosabat o‘rnatishi, yangi bilimlarni egallashi va o‘z qobiliyatlarini namoyon etishi uchun muhim muhit hisoblanadi. Maktabda o‘quvchi o‘qituvchilar bilan muloqot qilishni, jamoa qoidalariga rioya etishni, o‘z fikrini bildirishni, muammolarni hal qilishni va o‘z xatti-harakatlari uchun javobgarlikni his etishni o‘rganadi. Biroq oila va maktab tarbiyasi bir-biridan uzilgan holda olib borilsa, ayrim qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Masalan, oilada bolaga bir xil talablar qo‘yilmasligi, maktabda esa undan mutlaqo boshqa xulq-atvor kutilishi o‘quvchida ikkilanish va tushunmovchilikni keltirib chiqaradi. Ota-onalar va pedagoglar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar ham bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, ta’limga munosabati va hissiy holatiga salbiy ta’sir qilishi mumkin. Shuning uchun oila va maktab hamkorligi faqat ota-onalar

[1] O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — 2020-yil.

yig‘ilishlarida ishtirok etish yoki o‘quvchining baholarini muhokama qilish bilan cheklanmasligi kerak. Ushbu hamkorlik bolaning ehtiyojlarini tushunish, uning ruhiy holatini kuzatish, muammolarini birgalikda hal qilish, qobiliyatlarini rivojlantirish va sog‘lom psixologik muhit yaratishga qaratilgan uzluksiz jarayon bo‘lishi lozim. Maqolaning asosiy maqsadi oila va maktab hamkorligining o‘quvchi ruhiy rivojlanishidagi ahamiyatini ilmiy-nazariy jihatdan yoritish, mavjud muammolarni tahlil qilish va samarali hamkorlikni tashkil etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Maqolaning vazifalari oila va maktabning tarbiyaviy imkoniyatlarini ochib berish, o‘quvchi ruhiy rivojlanishiga ta’sir qiluvchi omillarni aniqlash, ota-onalar va pedagoglar hamkorligining psixologik xususiyatlarini tahlil qilish hamda maktab psixologining ushbu jarayondagi o‘rnini asoslashdan iborat.[2]

Oila va maktab hamkorligining psixologik-pedagogik asoslari Bolaning ruhiy rivojlanishi murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, unda biologik xususiyatlar, individual qobiliyatlar, tarbiya, ta’lim, ijtimoiy muhit va shaxsiy tajriba o‘zaro ta’sirlashadi. Ruhiy rivojlanish deganda bolaning tafakkuri, xotirasi, diqqati, nutqi, hissiyotlari, irodasi, o‘zini anglashi va boshqa insonlar bilan munosabat o‘rnatish qobiliyatlarining bosqichma-bosqich takomillashishi tushuniladi. Mazkur jarayonda oila va maktabning vazifalari bir-birini to‘ldiradi. Oila bolaning dastlabki hissiy ehtiyojlarini qondirsa, maktab uning bilish faoliyati va ijtimoiy tajribasini kengaytiradi. Har ikkala muhitda ham bolaga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, uning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish hamda mustaqil rivojlanishi uchun imkoniyat yaratish muhimdir. Psixologik nuqtayi nazardan, bolaning rivojlanishi uchun xavfsizlik, mehr, e’tibor, qabul qilinish va o‘z fikrini erkin bildirish imkoniyati zarur. Agar bola oilada o‘zini qadrlangan his qilsa, uning maktabdagi qiyinchiliklarni yengib o‘tishi, yangi vaziyatlarga moslashishi va boshqalardan yordam so‘rashi osonlashishi mumkin. Aksincha, doimiy kamsitish, qo‘rqitish yoki haddan tashqari tanqid qilish bolada xavotir, o‘ziga ishonchsizlik va muloqotdan qochish kabi holatlarni yuzaga keltirishi ehtimoli mavjud. Psixologiya fanida bolaning ijtimoiy muhit bilan o‘zaro aloqasi turli nazariyalar orqali tushuntiriladi. Masalan, Lev Vigotskiy rivojlanishda ijtimoiy munosabatlar va kattalar ko‘magining ahamiyatini ta’kidlagan.

Uning qarashlariga ko‘ra, bola ko‘plab bilim va ko‘nikmalarni dastlab boshqalar bilan hamkorlikda o‘zlashtiradi, keyinchalik esa ularni mustaqil ravishda qo‘llashni o‘rganadi. Bu qarash oila va maktab hamkorligi uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Chunki ota-ona va pedagog bolaning imkoniyatlarini to‘g‘ri baholab, unga zarur ko‘makni ko‘rsatsa, uning o‘rganish jarayoni va mustaqil faoliyati samaraliroq kechishi mumkin. Bunda yordam bolaning o‘rniga barcha vazifalarni bajarish emas, balki uni mustaqil fikrlash va harakat qilishga yo‘naltirishni anglatadi. Urie Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi ham bolaning rivojlanishini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvga ko‘ra, bolaning kamoloti uning bevosita yashaydigan muhitlari, jumladan, oila, maktab va tengdoshlar jamoasi bilan o‘zaro aloqalari ta’sirida shakllanadi. Ayniqsa, oila va maktab o‘rtasidagi munosabatlarning sifati bolaning rivojlanish sharoitlarini yaxshilashi mumkin. Demak, o‘quvchi ruhiy rivojlanishini faqat maktabdagi ta’lim yoki faqat oilaviy tarbiya bilan izohlash to‘g‘ri emas. Bu jarayonda turli muhitlarning o‘zaro ta’siri, kattalarning hamjihatligi va bolaga qo‘yiladigan talablarning izchilligi muhim o‘rin tutadi. Oila va maktab hamkorligining asosiy tamoyillariga o‘zaro hurmat, ishonch, teng sheriklik, bolaning manfaatlarini ustuvor qo‘yish, muntazam muloqot, maxfiylik va individual yondashuv kiradi. Mazkur tamoyillarga amal qilish ota-onalar va pedagoglar o‘rtasidagi munosabatlarni mustahkamlaydi hamda tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshiradi.[3]

[2] O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. — 2008-yil.

[3] Pedagogik mahorat va kommunikatsiya / D. Ro‘ziyeva. – Toshkent: Tafakkur, 2022 53-b.

Oilaviy muhitning o‘quvchi ruhiy rivojlanishiga ta’siri Oila bolaning shaxsiyati shakllanadigan eng muhim ijtimoiy muhitlardan biridir. Bolaning dastlabki hissiy tajribasi, o‘ziga va atrofdagilarga bo‘lgan munosabati, muammolarga javob qaytarish usullari hamda xulq-atvorining ko‘plab xususiyatlari oilaviy munosabatlar jarayonida rivojlanadi. Oilada samimiylik, mehr-muhabbat, o‘zaro hurmat va qo‘llab-quvvatlash hukmron bo‘lsa, bola o‘zini xavfsiz his qilishga moyil bo‘ladi. Bunday muhit unda o‘z fikrini bildirish, yangi faoliyatni sinab ko‘rish, xatolarini tan olish va zarur paytda yordam so‘rash imkoniyatini kengaytiradi. Bola o‘zining qadrlanishini his qilganida, boshqalarning ham huquq va his-tuyg‘ulariga hurmat bilan munosabatda bo‘lishni o‘rganadi.Oiladagi tarbiya usullari ham bolaning ruhiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Ota-onaning talabchanligi bolaning yoshiga mos, izchil va tushunarli bo‘lsa, u mas’uliyatni his qilishni, o‘z vaqtini boshqarishni va belgilangan qoidalarga amal qilishni o‘rganadi. Biroq haddan tashqari qattiqqo‘llik, doimiy jazolash yoki bolaning fikrini inkor etish unda qo‘rquv va ichki norozilikni kuchaytirishi mumkin. Shu bilan birga, bolaga barcha istaklarini cheklovsiz bajarib berish ham uning rivojlanishiga to‘sqinlik qilishi mumkin. Bunday sharoitda bola qiyinchiliklarni mustaqil yengib o‘tish, kutish, o‘z xatti-harakatining oqibatini tushunish va boshqalarning manfaatlarini hisobga olishda qiynalishi ehtimoli bor. Shuning uchun oilaviy tarbiyada mehr va talabchanlik o‘rtasidagi muvozanat muhimdir. Ota-ona farzandini shaxs sifatida hurmat qilishi, uning his-tuyg‘ularini tinglashi va shu bilan birga aniq qoidalarni belgilashi lozim. Oiladagi ruhiy muhitning yana bir muhim jihati — kattalarning o‘zaro munosabatidir. Ota-ona yoki boshqa oila a’zolari o‘rtasida tez-tez yuz beradigan janjallar, haqoratlar va keskin nizolar bolada xavotir uyg‘otishi mumkin. Ayniqsa, bolani kattalar o‘rtasidagi kelishmovchiliklarga aralashtirish, undan bir tomonning tarafini olishni talab qilish uning ruhiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi ehtimoli mavjud. Bunday vaziyatlarda ota-onalar nizolarni imkon qadar bola ishtirokisiz, hurmat va muloqot asosida hal qilishga intilishlari kerak. Agar kelishmovchiliklar bolaga ta’sir qilgan bo‘lsa, unga vaziyatni yoshiga mos ravishda tushuntirish va o‘zini aybdor his qilmasligiga yordam berish muhimdir. Oilada bolaning fikriga quloq tutish ham ruhiy rivojlanishning muhim shartidir. Farzandning fikrini tinglash uning barcha talablarini bajarish degani emas. Aksincha, bu uning fikrini tushunish, dalillarni muhokama qilish va oqilona qaror qabul qilish jarayoniga jalb etishni anglatadi. Natijada bola mustaqil fikrlash va o‘z qarashlarini asoslab berish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.[4] Oilaviy muloqotning sifati bolaning hissiyotlarini boshqarish qobiliyatiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Ota-ona farzandining xafa bo‘lishi, qo‘rqishi yoki g‘azablanishini darhol yomon xulq sifatida baholamasdan, bu hissiyotlarning sababini aniqlashga harakat qilishi kerak. Bolaga o‘z hissiyotlarini so‘z bilan ifodalashni o‘rgatish nizolarni tinch yo‘l bilan hal etishiga yordam beradi. Shunday qilib, oilaviy muhit bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, hissiy barqarorligi, mustaqilligi va ijtimoiy munosabatlarining shakllanishida katta ahamiyatga ega. Maktab ushbu jarayonni qo‘llab-quvvatlashi, ota-onalarga tarbiyaviy masalalarda zarur tavsiyalar berishi va bolaning individual ehtiyojlarini tushunishda ular bilan hamkorlik qilishi lozim.

Maktab muhitining o‘quvchi shaxsiyati shakllanishidagi o‘rni

Maktab bolaning bilim olishi bilan birga uning ijtimoiy va ruhiy rivojlanishi amalga oshadigan muhim muassasadir. O‘quvchi maktabda turli xarakterdagi insonlar bilan muloqot qiladi, jamoa qoidalariga amal qiladi, o‘z qobiliyatlarini namoyon etadi va o‘z xatti-harakatining boshqalarga ta’sirini anglay boshlaydi. Maktab muhitining psixologik jihatdan sog‘lom bo‘lishi o‘quvchining ta’limga qiziqishi va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Agar sinfda o‘zaro hurmat, adolat, hamkorlik va qo‘llab-quvvatlash mavjud bo‘lsa, o‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin bildirishga, savollar berishga va xatolardan qo‘rqmasdan

[4] Davletshin M.G. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. — Toshkent.

o‘rganishga ko‘proq intiladilar. O‘qituvchining o‘quvchi bilan munosabati ushbu jarayonda alohida ahamiyatga ega. Pedagogning xolisligi, sabr-toqati, tushuntirish uslubi va har bir o‘quvchining qadr-qimmatini hurmat qilishi sinfdagi psixologik muhitni belgilovchi omillardan hisoblanadi. O‘qituvchi o‘quvchining faqat kamchiliklariga emas, balki uning sa’y-harakatlari, ijobiy o‘zgarishlari va qobiliyatlariga ham e’tibor qaratishi kerak. O‘quvchini boshqalar bilan doimiy taqqoslash, omma oldida kamsitish yoki xatolari uchun masxara qilish uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini pasaytirishi mumkin. Aksincha, aniq va asosli fikr-mulohaza, individual ko‘mak hamda rag‘batlantirish o‘quvchining o‘z ustida ishlashiga yordam beradi. Maktab o‘quvchining tengdoshlari bilan munosabat o‘rnatishida ham katta o‘rin tutadi. Tengdoshlar bilan hamkorlik qilish, birgalikda topshiriqlar bajarish, fikr almashish va nizolarni hal qilish orqali bola muloqot madaniyatini o‘zlashtiradi. Ushbu tajriba uning kelajakdagi ijtimoiy hayotiga ham tayyorgarlik yaratadi. Biroq sinf jamoasida masxara qilish, kamsitish, guruhdan chetlashtirish yoki zo‘ravonlik holatlari yuzaga kelishi mumkin. Bunday vaziyatlar o‘quvchining maktabga borishni istamasligi, darsdagi faolligining pasayishi, xavotirlanishi va o‘zini yolg‘iz his qilishiga sabab bo‘lishi ehtimoli bor. Shu bois maktabda xavfsiz muhit yaratish, o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlarni kuzatish va muammolarni o‘z vaqtida aniqlash zarur. Maktabdagi ruhiy rivojlanishning muhim tarkibiy qismi o‘quvchining mustaqilligi va mas’uliyatini shakllantirishdir.[5] O‘quvchilarga o‘z faoliyatini rejalashtirish, topshiriqlarni bajarish, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash va natijalarini baholash imkoniyati berilishi kerak. Bunda pedagoglar nazoratni qo‘llab-quvvatlash bilan uyg‘unlashtirishi lozim. Shuningdek, maktab o‘quvchilarning individual farqlarini hisobga olishi zarur. Har bir bolaning o‘rganish sur’ati, qiziqishi, hissiy sezgirligi, muloqot uslubi va qobiliyatlari turlicha bo‘ladi. Shu sababli barcha o‘quvchilardan bir xil natijani bir xil muddatda kutish o‘rniga, ularning shaxsiy imkoniyatlari va rivojlanish dinamikasiga e’tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Maktabning tarbiyaviy vazifasi oiladagi tarbiyani almashtirish emas, balki uni to‘ldirishdan iborat. Pedagoglar ota-onalar bilan muntazam muloqot qilib, o‘quvchining ta’limdagi yutuqlari, ijtimoiy munosabatlari va zarur yordamga bo‘lgan ehtiyojlari haqida fikr almashishlari kerak.

Oila va maktab hamkorligining o‘quvchi ruhiy rivojlanishidagi asosiy yo‘nalishlari

Oila va maktab hamkorligi o‘quvchining har tomonlama rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan tizimli jarayondir. Ushbu hamkorlikning samaradorligi ota-onalar va pedagoglarning o‘z vazifalarini anglab yetishi, bir-biriga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi va umumiy maqsad sari intilishiga bog‘liq Birinchi muhim yo‘nalish — o‘quvchining hissiy holatini qo‘llab-quvvatlashdir. Bolalar ba’zan o‘qishdagi qiyinchiliklar, tengdoshlari bilan kelishmovchiliklar, oilaviy o‘zgarishlar yoki o‘z imkoniyatlariga nisbatan ishonchsizlik sababli ruhiy zo‘riqishni boshdan kechiradilar. Ota-ona va o‘qituvchi bolaning holatidagi o‘zgarishlarni o‘z vaqtida payqab, uning fikrlarini tinglashi va kerakli yordamni ko‘rsatishi muhim. Masalan, ilgari darslarda faol qatnashgan o‘quvchi birdaniga kamgap bo‘lib qolsa, topshiriqlarni bajarmasa yoki sinfdoshlari bilan muloqotdan qochsa, bu holatning sababini aniqlash kerak. Uni darhol dangasalikda ayblash o‘rniga, oiladagi vaziyat, ta’limdagi qiyinchiliklar, tengdoshlar bilan munosabatlar va boshqa ehtimoliy omillarni xolis o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

Ikkinchi yo‘nalish — o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini rivojlantirish. Ota-onalar va pedagoglar bolaning faqat yakuniy natijasini emas, balki qilgan sa’y-harakatlarini ham qadrlashlari kerak. Agar o‘quvchi qiyin topshiriqni bajarishga harakat qilsa, uning intilishi e’tirof etilishi lozim. Xatolar esa shaxsiy muvaffaqiyatsizlik sifatida emas, o‘rganish jarayonining tabiiy qismi sifatida tushuntirilishi kerak.

Uchinchi yo‘nalish — ta’lim motivatsiyasini shakllantirishdir. O‘quvchining bilim olishga bo‘lgan qiziqishi ko‘p jihatdan uning ta’lim jarayonida o‘zini qanday his qilishiga bog‘liq. Agar bola faqat baho

[5] Yoshlar tarbiyasida oila va maktab hamkorligi / A. Jo‘rayev. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023. 47-bet.

olish yoki jazodan qochish uchun o‘qisa, uning bilimga bo‘lgan ichki qiziqishi yetarlicha rivojlanmasligi mumkin. Shu sababli ota-onalar va o‘qituvchilar bilimning amaliy ahamiyatini ko‘rsatishlari, bolaning qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlashlari va mustaqil izlanishga undashlari zarur.

To‘rtinchi yo‘nalish — ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishdir. Oila va maktab bolaga boshqalarni tinglash, navbat kutish, fikrlar xilma-xilligini qabul qilish, nizolarni muloqot orqali hal etish va jamoada ishlashni o‘rgatishi kerak. Bu ko‘nikmalar bolaning sinfga moslashishiga, do‘stona munosabatlar o‘rnatishiga va o‘zini jamoaning bir qismi sifatida his etishiga yordam beradi.

Beshinchi yo‘nalish — xulq-atvorni tartibga solish va mas’uliyatni rivojlantirishdir. Oilada ham, maktabda ham qoidalar aniq, tushunarli va izchil bo‘lishi muhim. Biroq tartib-intizom faqat jazolash orqali ta’minlanmasligi kerak. Bolaga qoidaning mazmuni, uning zarurati va buzilishining oqibatlari tushuntirilishi lozim. Shunda u tashqi nazoratdan tashqari ichki mas’uliyatni ham rivojlantiradi.

Oltinchi yo‘nalish — o‘quvchining individual qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishdir. Ota-onalar bolaning uy sharoitidagi qiziqishlari va kuchli tomonlarini yaxshi bilishlari mumkin, pedagoglar esa uning o‘quv faoliyatidagi imkoniyatlarini kuzatadilar. Ushbu ma’lumotlarni o‘zaro almashish orqali bolaning iste’dodi va rivojlanish ehtiyojlarini yaxshiroq aniqlash mumkin.

Yettinchi yo‘nalish — ruhiy qiyinchiliklarning oldini olishdir. Ota-onalar va maktab xodimlari bolada uzoq davom etadigan tushkun kayfiyat, kuchli xavotir, o‘zini chetga olish, uyqu yoki xulq-atvordagi keskin o‘zgarishlarni sezsalar, vaziyatga e’tibor bilan yondashishlari kerak. Bunday belgilar turli sabablarga bog‘liq bo‘lishi mumkin va ular o‘z-o‘zidan muayyan ruhiy buzilish mavjudligini anglatmaydi. Zarur hollarda maktab psixologi yoki tegishli mutaxassis ko‘magidan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Ota-onalar va pedagoglar o‘rtasidagi samarali muloqot

Oila va maktab hamkorligining markazida o‘zaro muloqot turadi. Hamkorlikning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan ota-onalar va pedagoglarning bir-birini tinglashi, ma’lumotlarni to‘g‘ri yetkazishi va muammolarga birgalikda yechim topishiga bog‘liq. Amaliyotda ota-onalar bilan muloqot ko‘pincha o‘quvchining baholari, dars qoldirishi yoki intizomiy muammolar yuzaga kelgan paytda amalga oshiriladi. Bunday yondashuv hamkorlikni faqat muammolarni muhokama qilish bilan cheklab qo‘yishi mumkin. Shu sababli maktab va ota-onalar o‘rtasidagi aloqa muntazam bo‘lishi, o‘quvchining yutuqlari va ijobiy o‘zgarishlari ham muhokama qilinishi lozim. O‘qituvchi ota-onaga murojaat qilganda, avvalo, aniq kuzatuvlarga tayanishi kerak. Masalan, “Farzandingiz mas’uliyatsiz” deyish o‘rniga, “So‘nggi ikki hafta ichida uchta topshiriq belgilangan vaqtda topshirilmadi, keling, bunga nima sabab bo‘layotganini birgalikda aniqlaylik”, deb aytish samaraliroqdir. Bunday muloqot ayblashga emas, muammoni tushunish va yechim topishga yo‘naltiriladi. Ota-onalar ham o‘qituvchining fikrlarini xolis tinglashlari, o‘z kuzatuvlarini bayon etishlari va bolaning qiyinchiliklarini yashirmasdan muhokama qilishlari kerak. Shu bilan birga, pedagog bolaning oilaviy sharoiti haqida asossiz xulosalar chiqarmasligi va ota-onalarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi zarur. Samarali muloqotning muhim shartlaridan biri maxfiylikdir. [6]

O‘quvchining ruhiy holati, oilaviy muammolari yoki shaxsiy qiyinchiliklari haqidagi ma’lumotlarni zaruratsiz boshqa ota-onalar yoki o‘quvchilar bilan bo‘lishish mumkin emas. Bunday ma’lumotlar faqat bolaning manfaatlari va xavfsizligini ta’minlash uchun zarur doirada tegishli shaxslar bilan muhokama qilinishi lozim. Hamkorlikni rivojlantirishda ota-onalar yig‘ilishlari, individual suhbatlar, maslahatlar, seminarlar, ochiq darslar va birgalikdagi tarbiyaviy tadbirlar muhim ahamiyatga ega. Biroq har bir oilaning vaqti, imkoniyati hamda sharoiti turlicha bo‘lishini hisobga olish kerak. Shu sababli muloqotning turli

[6] Ta’limda innovatsion yondashuvlar / B. Xodjayev. – Toshkent: Akademnashr, 2021.

shakllaridan foydalanish ota-onalarning faol ishtirokini kengaytirishi mumkin. Zamonaviy texnologiyalar ham hamkorlikni yengillashtiradi. Elektron kundaliklar, maktabning rasmiy aloqa kanallari va onlayn uchrashuvlar orqali ota-onalar o‘quvchining ta’lim jarayonidan xabardor bo‘lishlari mumkin. Biroq raqamli muloqotda ham hurmat, maxfiylik va aniq ma’lumot berish tamoyillariga rioya etish zarur. Oila va maktab o‘rtasidagi hamkorlikda faqat o‘qituvchi yoki ota-onaning tashabbusiga tayanib qolmaslik kerak. Har ikki tomon o‘zaro aloqa uchun mas’uliyatni bo‘lishishi, muammolarni birgalikda tahlil qilishi va kelishilgan choralarni amalga oshirishi lozim. Oila va maktab hamkorligida uchraydigan muammolar Oila va maktab hamkorligi muhim bo‘lishiga qaramay, uni tashkil etishda bir qator muammolar uchrashi mumkin. Ushbu muammolarni aniqlash va bartaraf etish o‘quvchining ruhiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash uchun zarurdir. Birinchi muammo — ota-onalarning ta’lim-tarbiya jarayonidagi ishtiroki yetarli bo‘lmasligidir. Ayrim ota-onalar ish bilan bandligi, vaqt tanqisligi yoki maktab bilan muloqot qilish imkoniyatlarining cheklanganligi sababli farzandining maktab hayotida faol qatnasha olmaydi. Bunday holatni darhol befarqlik sifatida baholash to‘g‘ri emas. Maktab ota-onalarning sharoitini tushunishi va ular uchun qulay aloqa shakllarini taklif qilishi kerak.

Ikkinchi muammo — ota-onalar va pedagoglar o‘rtasidagi ishonchsizlikdir. Ba’zan ota-onalar o‘qituvchining tanqidini farzandiga nisbatan adolatsizlik deb qabul qilishi, pedagoglar esa ota-onalarning murojaatlarini asossiz e’tiroz sifatida tushunishi mumkin. Bunday vaziyatlarda hissiyotlarga berilmasdan, aniq dalillar va bolaning manfaatlariga asoslangan muloqotni tashkil etish zarur.

Uchinchi muammo — bolaning o‘qishdagi natijalariga haddan tashqari katta ahamiyat berilishidir. Ayrim oilalarda yuqori baholar bolaning muvaffaqiyatini baholashning asosiy mezoniga aylanadi. Natijada bola xato qilishdan qo‘rqishi, o‘z qobiliyatiga shubha qilishi yoki ta’limni faqat tashqi talabni bajarish vositasi sifatida qabul qilishi mumkin. Shu sababli baholar bilan bir qatorda bilim olishga bo‘lgan qiziqish, harakat, mustaqillik va shaxsiy rivojlanish ham e’tiborga olinishi lozim.

To‘rtinchi muammo — tarbiya usullarining o‘zaro mos kelmasligidir. Masalan, maktabda o‘quvchidan mustaqil ishlash va mas’uliyat talab qilinadi, uyda esa barcha vazifalar kattalar tomonidan bajarib beriladi. Yoki aksincha, maktabda bolaning mustaqil fikrlashi qo‘llab-quvvatlansa-da, oilada uning fikr bildirishiga imkon berilmaydi. Bunday nomuvofiqlikni kamaytirish uchun ota-onalar va pedagoglar umumiy tarbiyaviy maqsadlar yuzasidan kelishib olishlari kerak[7].

Beshinchi muammo — o‘quvchining ruhiy holatini noto‘g‘ri talqin qilishdir. Ba’zi hollarda bolaning tortinchoqligi, faoliyatga qiziqmasligi yoki darsdagi sustligi dangasalik bilan izohlanadi. Aslida esa bu holatlar tushunmagan mavzular, qo‘rquv, tengdoshlar bilan muammolar, oilaviy o‘zgarishlar yoki boshqa omillar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shu sababli xulosa chiqarishdan oldin vaziyatni har tomonlama o‘rganish zarur.

Oltinchi muammo — bolani kattalar o‘rtasidagi kelishmovchiliklarning markaziga qo‘yishdir. Ota-ona va o‘qituvchi o‘zaro kelisha olmaganda, bolaning oldida bir-birini ayblashi uning ishonchiga va hissiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bunday vaziyatlarda muammolarni o‘zaro, hurmat doirasida va bolaning manfaatlarini birinchi o‘ringa qo‘ygan holda muhokama qilish lozim. Yettinchi muammo — maktab psixologining imkoniyatlaridan yetarli foydalanilmasligidir. Psixologik yordam faqat jiddiy muammo paydo bo‘lgandan keyin emas, balki profilaktik tadbirlar, maslahatlar, rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar va ota-onalar bilan ishlash orqali ham amalga oshirilishi kerak. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun maktabda hamkorlikning aniq mexanizmlarini ishlab chiqish, ota-onalar bilan muntazam muloqot qilish, pedagoglarning psixologik bilimlarini oshirish va o‘quvchilarning ehtiyojlarini

[7] Nishonova Z.T., Alimova G.K. Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi. — Toshkent.

tizimli o‘rganish muhimdir. Maktab psixologi o‘quvchilarning ruhiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, ularning individual xususiyatlarini o‘rganish, psixologik qiyinchiliklarning oldini olish va oila bilan maktab o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashda muhim vazifalarni bajaradi. Psixologning asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning hissiy holati, muloqot ko‘nikmalari, maktabga moslashuvi va o‘ziga bo‘lgan munosabatini o‘rganishdir. Bunda kuzatish, suhbat, tegishli psixologik metodikalar va boshqa kasbiy usullardan foydalanilishi mumkin. Har qanday baholash usuli o‘quvchining yoshi, sharoiti va metodikaning maqsadiga mos tanlanishi kerak. Psixologik diagnostika bolaning shaxsiyati haqida qat’iy va o‘zgarmas xulosa chiqarish vositasi emas. Uning maqsadi bolaning ehtiyojlarini yaxshiroq tushunish, mavjud qiyinchiliklarni aniqlash va zarur yordam yo‘nalishlarini belgilashdan iborat. Olingan ma’lumotlardan o‘quvchini tamg‘alash yoki kamsitish uchun foydalanish mumkin emas. Maktab psixologi ota-onalar bilan individual maslahatlar o‘tkazib, farzand bilan samarali muloqot qilish, hissiyotlarni boshqarish, nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish va yoshga mos talablar qo‘yish bo‘yicha tavsiyalar beradi. Bunda psixolog ota-onalarning fikrlarini tinglashi, ularning sharoitini hisobga olishi va amaliy jihatdan bajarish mumkin bo‘lgan tavsiyalarni taklif etishi lozim. Pedagoglar bilan ishlash ham psixolog faoliyatining muhim qismidir.[8]

Psixolog o‘qituvchilarga sinfdagi psixologik muhitni yaxshilash, o‘quvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatish, ziddiyatlarning oldini olish va alohida ko‘makka muhtoj bolalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha maslahatlar berishi mumkin. Shuningdek, maktab psixologi ota-onalar uchun seminar va treninglar tashkil etishi mumkin. Ushbu mashg‘ulotlarda bolalarning yosh xususiyatlari, o‘smirlik davridagi o‘zgarishlar, hissiy ehtiyojlar, samarali tinglash, ijobiy intizom, raqamli muhitdan foydalanish va nizolarni hal etish masalalari yoritiladi. O‘quvchilar uchun esa o‘zini anglash, hissiyotlarni ifodalash, stressni boshqarish, muloqot qilish va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar tashkil etilishi mumkin. Bunday tadbirlar barcha o‘quvchilar uchun rivojlantiruvchi va profilaktik xususiyatga ega bo‘lishi lozim. Psixologik yordamda maxfiylik va kasbiy etika talablariga qat’iy amal qilish zarur. O‘quvchi yoki ota-onadan olingan shaxsiy ma’lumotlar faqat belgilangan kasbiy maqsadlarda va zarur doirada ishlatilishi kerak. Agar bolaning xavfsizligiga jiddiy tahdid mavjud bo‘lsa, tegishli tartibda mas’ul mutaxassislar va xizmatlar bilan hamkorlik qilish talab etilishi mumkin. Shu bilan birga, maktab psixologi barcha muammolarni yolg‘iz hal qiluvchi mutaxassis sifatida qaralmasligi kerak. Murakkab yoki uzoq davom etadigan ruhiy qiyinchiliklarda boshqa tegishli mutaxassislar bilan hamkorlik qilish, ota-onaga zarur yo‘nalish ko‘rsatish va bolaning manfaatlarini himoya qilish muhimdir. Demak, maktab psixologi oila va maktab o‘rtasidagi muloqotni rivojlantiruvchi, muammolarni erta aniqlashga ko‘maklashuvchi va o‘quvchining ruhiy farovonligini qo‘llab-quvvatlovchi muhim mutaxassis hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oila va maktab hamkorligi o‘quvchining ruhiy rivojlanishi va shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Oiladagi mehr-muhabbat, maktabdagi sog‘lom psixologik muhit bolaning o‘ziga ishonchi, hissiy barqarorligi va ijtimoiy moslashuvini rivojlantiradi. Ota-onalar va pedagoglarning o‘zaro hamkorligi o‘quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish, muammolarini erta aniqlash hamda ularni bartaraf etishda muhim o‘rin tutadi. Bu jarayonda maktab psixologi ham o‘quvchilar, ota-onalar va o‘qituvchilarga psixologik yordam ko‘rsatadi. Shuningdek, bolaga individual yondashish, uning fikr va his-tuyg‘ularini hurmat qilish, oilada va maktabda ijobiy munosabatlarni shakllantirish zarur. Bunday yondashuv o‘quvchining ta’limga qiziqishini oshiradi va jamiyatga

[8] Zamonaviy pedagogik texnologiyalar / N. Muslimov. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

moslashishiga yordam beradi. Umuman olganda, oila va maktab hamkorligini mustahkamlash barkamol, mustaqil fikrlaydigan, o‘ziga ishongan va ruhiy jihatdan sog‘lom avlodni tarbiyalashning muhim shartidir. Shu bois har bir ota-ona va pedagog bolaning kelajagi uchun mas’uliyatni his etib, uning rivojlanishiga munosib hissa qo‘shishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. — Toshkent.
2. Karimova V.M. Psixologiya. — Toshkent.
3. Nishonova Z.T., Alimova G.K. Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi. — Toshkent.
4. Davletshin M.G. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. — Toshkent.
5. Mavlonova R. Pedagogika. — Toshkent.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — 2020-yil.
7. O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. — 2008-yil.
8. ZiyoNET ta’lim portali: www.ziyonet.uz.
9. Pedagogika nazariyasi va tarixi / M. Ochilov. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
10. Oila pedagogikasi / R. Mavlonova. – Toshkent: Noshir, 2018.
11. Ma’naviy tarbiya asoslari / Q. Yo‘ldoshev. – Toshkent: Ma’naviyat, 2019.
12. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar / N. Muslimov. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
13. Barkamol avlod tarbiyasi / S. Nishonova. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
14. Ta’limda innovatsion yondashuvlar / B. Xodjayev. – Toshkent: Akademnashr, 2021.
15. Pedagogik mahorat va kommunikatsiya / D. Ro‘ziyeva. – Toshkent: Tafakkur, 2022.
16. Yoshlar tarbiyasida oila va maktab hamkorligi / A. Jo‘rayev. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023.